

İNSAN GERÇEKLİĞİ VE MEDYA: Gerçekliğin Yapısında Medyanın İşlevsel Konumu Üzerine Bir Çözümleme

Nurdan Öncel Taşkıran*

Recep Yılmaz**

Medya üzerine yapılan çözümlemeler çeşitli düzlemlerde sınıflandırılabilir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde, incelemelerde gerçekleştirilen çözümlemelerin genellikle, basit bir süreç modeli izleğinde, medya kurumları, medyaların araçsal ve aygıtsal görümleri, sunulan iletiler ve toplumsal etkiler üzerine yoğunlaştığı görülecektir. Yine yapılan incelemelerin –çok da haksız olmamakla birlikte- genellikle eleştirel bir görü alanından gerçekleştiği hemen, kolaylıkla kavranabilir. Bu çalışmalar da çoğunlukla, eleştirel görü alanı denildiğinde, hemen akla geldiği gibi, Marxçı bir bakış açısıyla gerçekleştirilmektedir. Çalışmaların özellikle, “ideoloji” ve “hegemonya” yaklaşımlarına dayandırıldıkları ve özellikle son dönemde Marxçı çözümlemenin son belirimi olarak nitelendirilebilecek Adorno ve Horkheimer’in Aydınlanmanın Eytışımi’nde sundukları “ekin işleyimi” (culture industry) savına yaslanan bir referans çerçevesinde yoğunlaştığı gözlemlenebilir. Bununla birlikte, yine, özellikle “kitlelerin istenç özgürlüğü” konusunda Weberyan bir duruşla eleştirel kurama karşıt bir tavır sergileyen, ekinsel çalışmalar (cultural studies) da yine son dönem akademik çalışmaları için önemli bir referans çerçevesi oluşturmaktadır.

“Eleştirel kitle iletişim çalışmaları” da diyebileceğimiz bu çalışmalar, özellikle, medya kurumlarının ekonomi-politik yapılarından yola çıkarak, ideolojik bağlamla ilinti kurmakta ve medya söylemi üzerine dizgesel bir açınımla gerçekleşen okuma çalışmaları olarak belirim kazanmaktadır. Belirlenen inceleme düzlemine koşut olarak, medya kurumlarını “dünyaya açılan pencere” olarak nitelendirilmekte ve “algıda seçicilik unsuru”ndan yola çıkarak medyayı bir “yanlış bilinçlendirme aracı” olarak tanımlamaktadırlar.¹ Ancak dikkat edilmesi gereken nokta yapılan tüm bu tanımlamaların “yanlış bilinçlendirme aygıtı” şeklindeki vargıya ulaşmak için işlevsel nitelikte olduklarıdır. Bizim yaptığımız çalışma da, ite tam bu noktadan itkisini almaktadır. Amacımız, medyanın “kollektif algı çerçevesi belirleme işlevi”ne

* Yardımcı Doçent Doktor, Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi.

** Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilimdalı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi.

¹ Pek çok çalışmada sayısız örneğine rastlamak mümkün olmakla birlikte fikir sahibi olmak adına bkz., Arthur Asa Berger, “Bir Terör Aygıtı Olarak Televizyon” ve Aydın Uğur, “Zihinlerin Yeni Efendileri: Medyalar”, *Enformasyon Devrimi Efsanesi*, der. Yusuf Kaplan, Rey Yayıncılık, Kayseri 1991. Noam Chomsky, *Medya Denetimi*, çev. Elif Baki, Everest Yayınları, İstanbul 2005.

belirim kazandırmaktır. Böylelikle medyanın gerçeklik üzerindeki konumu hakkında özgül bir kuramsal yaklaşım geliştirilmiş olacaktır.

Böylelikle çalışmamız iki düzeyde işler. İlk olarak insan gerçekliği incelenecektir. Böyle bir inceleme için, ilk elden, gerçekliğin neliğinden işe başlanmalıdır. Bu nelik araştırması elbette ki, yeni bir çalışma alanı değildir. Pek çok düşünür bu konuda eser vermiş olmakla birlikte, hemen hepsi eserlerini ortak bir çözümleme düzleminde üretmişlerdir. Descartes'ın kartezyen ayrımında odaklanan bu çözümleme düzlemini en iyi ıralayan inceleme, görünüş ve gerçeklik sorunsalı ve şey kavramlarıdır. Böylelikle görünüş ve gerçeklik sorunsalından başlayarak farklı düşünürlerin kurduğu inceleme düzlemleri hakkında bir kavrayışa ulaşabiliriz. Ulaşacağımız kavrayış, bize, düşünürlerin farklı dilegetirimler içinde olsa da uzlaştıkları bazı kavramları belirlememiz için olanak sağlayacaktır. Böylelikle, belirlenen kavramsal yapılar üzerinden yapılan bir içkin incelemeyle gerçekleştirilecek basit bir inceleme, en azından düz değıştirmecesel bağlantılarla kurulacak görü alanıyla, insansal gerçeklik hakkında oluşan uzlaşım alanı hakkında bir kavrayışa ulaşmamızı sağlayacaktır. İnsansal gerçekliğe ait bir uzlaşım alanı bize, medyanın gerçeklik üzerindeki konumu hakkında bir çıkarsama yapabilmemiz için gerekli tanımlama evrenini oluşturacaktır. Böylelikle eğer medyanın, toplumsal yapı içerisindeki konumu ve özellikleri hakkında fikir sahibi olabilirsek, bunları ilk incelememiz olan insan gerçekliğiyle de ilişki içerisine sokarak, medyanın belirlenimci etkisinden öte, sunucu işlevi hakkındaki bilgilerimi daha derli toplu bir şekilde sokabilme olanağını elde edebiliriz. Tüm bu bireşimler bize medyanın insan gerçekliği üzerindeki temel işlevsel konumu hakkında özgül kuramsal bir açınım için çeşitli olanaklar sağlayacaktır. Böylelikle, belirlenimcilik tartışmalarına da özgül bir açınım getirebiliriz.

GERÇEKLIK İNCELEMELERİNDE TEMEL İNCELEME DÜZLEMİ

Görünüş ve Gerçeklik Sorunsalı'na Dönüş

Görünüş ve gerçeklik sorunsalı, kartezyen ikicilik düzleminde, yirminci yüzyılın en önemli felsefi akımlarından biri olan “çözümlemeci felsefe”nin belirleyici çözümlemelerinden birini oluşturur diyebiliriz. Bertrand Russell'ın 1912'de yazdığı Felsefe Sorunları isimli çalışmasında yaptığı çözümleme, “Anglo-Sakson coğrafyada, hepsi de, değışik adlar altında, dilin analizine dayanan felsefi araştırmaları”² kapsayan çözümlemeci akıma önemli bir çalışma alanı açar. Öyle ki, son büyük filozof olarak kabul edilen Ludwig Wittgenstein, Viyana Çevresi Filozoflarının felsefelerini belirleyen ve felsefe tarihinde önemli bir noktada

² Bkz., Jean-Gérard Rossi, *Analitik Felsefe*, çev. Atakan Altınörs, Paradigma Yayınevi, İstanbul 2001, s. 1.

duran *Tractatus Logico-Philosophicus*'unda, Russell'in çalışmalarına çok şey borçlu olduğunu açıkça belirtecek³ ve seçik bir şekilde çalışmasının çözümlene düzlemine Russell'in izlerini yansıtacaktır. Russell'in çalışması, bizim için de, bir "ön betimleme" olanağı tanımaktadır.

Russell, çalışmasında algıların bize bizim dışımızda varolan gerçekliğin bilgisine tam olarak ulaşabildiğini düşünmemiz için yeterince olanak sunmadığını imler. Önünde duran masa örneğinden hareketle, sırasıyla değişik duyularımızı bize sağlayan algıları sorgular. Ve şu vargıya ulaşır: Algı sınırlıdır. Örneğin görme duyusu ele alındığında, ışığın yansımalarının sınırlarında gerçekleşen bir olgu olduğunun ilk elden farkına varılacaktır. Öyle ki, "herhangi iki kişi masayı aynı bakış açısından göremez ve bakış açılarındaki her değişim ışığın yansıma biçiminde de bir değişim yapar."⁴

Böylelikle, algılarımızla bize ulaşan bilgi saltık değil, görelî ve değişken bir bilgidir. İşte "görünüş ve gerçek" ayırımı da buradan doğar. "Nesnelerin nasıl göründükleri ile ne oldukları arasındaki ayırım."⁵

Aslında Russell'in burada yaptığı çalışmasının doğasına uygun olarak felsefe tarihinde varolan temel sorunları çözümlenmiş düzleme oturtmaktır. Görünüş ve gerçeklik sorunsalı, adı böyle konsun ya da konmasın yüzyıllardır filozofların temel uğraşı alanlarından birini oluşturur. Özellikle Descartes'tan sonra kesin çizgilerle ayrılan "hakikat/doğruluk" ve "anlık" ayırımı Russell'in sınıflamasında yeniden dile gelir. Ve böylelikle, en temel sorunsallardan biri olduğu için, çözümlene sınıflandırmasında başat rol üstlenir. Doğruluk veya hakikat arayışlarında varlık ve bilgi felsefelerinin bu temel sorunu düşünürleri uğraştırmış ve farklı vargılara ulaşmalarına yol açmıştır.⁶ Hatta özdekçilik ve usalcılık gibi başat felsefi akımların özeğinde bu ayırım vardır desek fazla ileri gitmiş olmayız. Arayışlarının sonunda filozoflardan, özdekçi bircilik, usalcı bircilik gibi vargılara ulaşmış olanlar olsa da "aşkınsal ölçüt yoksunluğu" sonucuna varanlar da vardır. Russell da, çözümlenmesinde örtük olarak benzer bir vargıya çıkar. Gerçekliğimiz algısal tasarımlarla gelen görünüşten oluşur. Demek ki, biz nesnelerin gerçek bilgisini bilemeyiz. Kapıları bize kapalı olan hakikatte, elimizde olan yalnızca bir görünüşten başka bir şey değildir.*

Gerçeklik, görünüştür ya da görünüş, gerçekliktir.

³ Bkz., Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 11.

⁴ Bkz., Bertrand Russell, *Felsefe Sorunları*, çev. Vehbi Hacıkadıroğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 10.

⁵ Bkz., A. g. e., s. 11.

⁶ Bu konuda yapılmış çok önemli bir çalışma için bkz., Harun Tepe, *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*, İmge Kitabevi, Ankara 2003.

* "You cannot say, or guess, for you know only / A heap of broken images, where are sun beats." / T. S. Eliot.

İNSANSAL GERÇEKLiĞİN YAPISI HAKKINDA BİR KAVRAYIŞA ULAŞMAK İÇİN GEREKLİ BAZI TEMEL KAVRAM VE YAKLAŞIMLAR

Eğer yukarıdaki düzlemi yeterince iyi kavradıysak, birkaç kavramı aydınlattığımız taktirde bir çeşit gerçeklik resmine ulaşmamız mümkündür. Ama işe ilkin, gerçeklik kavramının kendisinden başlamamız gerekecektir. Gerçeklik, gerçek ve doğruluk kavramları arasındaki ayrımı bilmemiz gerekir her şeyden önce. Gerçek kavramı, terminolojide, genellikle şu ifadeyle karşılanır. “1- Düşünülen, tasarımlanan, imgelenen şeylere karşıt olarak var olan. 2- Bilinçten bağımsız olarak var olan.”⁷ Gerçeklikse, “gerçek olanın niteliği”⁸ olarak tanımlanır.

Ancak bu tanımlamalar basit bir inceleme düzleminde kullanıldıklarında geçerliliğini sürdürür. İşin içine doğruluk kavramı girdiği zaman görüngü düzlemi ve sınıflamalar değişir ve hakikat/doğruluk kavramı, insanın dışındaki ama ona kapalı olan ulaşılması düşünülen ya da düşünülemeyen saltık konumunda kullanılır. Bu noktadan sonra, gerçek kavramı ikinci bir görüngü düzeyine konutlanır. Kant’ın terimleriyle ifade edecek olursak, fenomenonlar düzlemine. Böylelikle, gerçeğin yerini usa aşkın olan hakikat kavramı alır. Bu noktada gerçeklik sözlük anlamındaki gibi, gerçek olanın niteliğini imler ve kullanıldığı alana göre yeniden anlam kazanır; hayvan gerçekliği, toplumsal gerçeklik...vs. gibi. Burada insan gerçekliği denildiğinde anlamamız gereken şey açıktır: İnsanın, tasarımlar dünyasındaki paradigmatik bütünlük.

Şey Kavramı

İnsansal gerçekliğin yapısını kavramak, şey kavramıyla yakından bağlantılıdır. Şey kavramı, dış dünyanın insan kavrayışının ötesindeki kendinde özünü dile getirir. Bu bağlamda varlığın, hakikat boyutunu, insansal gerçeklik evreninin kapanımsal alanı içerisinde gizli kalan, bilinmeyen kesimini oluşturur. Bu bağlamda, gerçekliğimiz ve dış dünya arasındaki ince sınırın taşıyıcısı niteliğindedir. Böylelikle bize bir çeşit kavrayış kolaylığı sağlar. Ve inceleme düzlemimizin koruyuculuğunu yapar. Böylelikle çevremizdeki nesnelere şeysel niteliklerini de aklımızda bulundurarak görüngüler arası bir taşmanın ya da bilişsel bir sapmanın önüne geçmiş oluruz. Şey kavramı, ayrıca bu bağlamda, kavrayış kolaylığı sağlayarak daha sağın bir düzlemde inceleme olanağını bize sunmaktadır.

Algı, İmge, Simge ve İmgelem Kavramları

⁷ Bkz., Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1994, s. 84.

⁸ Bkz., Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, s. 135.

Şey kavramının bize sunduğu inceleme alanı, insan anlığının temel işleyim birimleri olan imge, simge, imgelem gibi kavramları, yansıdıkları tözden ayırt edebilmemize olanak sağlar. Yapılan bilimsel çalışmalar göstermiştir ki, dış dünya bize, bir takım işitimi kanallarıyla toparlanıp anlıklarımıza aktarılan verilerle ulaşır. Böylelikle, algı kavramı, “çevredeki uyaran örüntülerinin organizasyonu ve yorumlanması sürecidir.”⁹ Bundan açık ve seçik olarak şu çıkar ki, algı kavramı bizim dış dünyayla bağlarımızı oluşturan unsuru dilegetirir. Ancak, bize ilk elden verileri sunan algılarımız, yetersizlikleriyle yanıltıcı olmaktadır. Russell’ın da gösterdiği gibi, görünüm yoksunluğunda hakikatin kapılarını bize kapatmaktadırlar. Ancak gerçekliğimizin kuruluşunda sınırlayıcı oldukları kadar aynı zamanda bu yönleriyle belirleyici konumdadırlar. Yani bizim dünya olarak tasarladığımız şey, “şey”lerin iç gerçekliklerimize doğrudan aktarımı değil, dönüşüme uğramış biçimidir. Wittgenstein bunu şöyle dilegetirir: “Dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil.”^{10*}

Bununla birlikte, insan algıları, dış dünya gerçekleriyle, yani hakikatle, tek bağlantı kapısıdır. Algıların insan anlığına imgelere dönüşerek işlerlik kazanırlar. İmge terimi, terminolojide şu ifadelerle karşılanır: “Dış dünyadaki nesnelere zihinsel resim, kopya ya da tasarımı; gerçek ya da gerçektışı bir şey ya da olgunun zihindeki tasarımı; varolan şeylerin, zihinde oluşan sureti; resimsel niteliği olan tasarımı; zihnin, duyuşsal bir niteliği, ya da varolan bir şeyin kopyasını duyuşsal uyaranların yokluğunda meydana getirmesi sürecinin ürünü olan zihinsel nesne.”¹¹ Ya da başka ifadelerle: “Gerçekliğin, ya da fiziksel olarak (bir resim ya da fotoğrafta olduğu gibi), ya da imgelemsel (yazın ya da müzikte olduğu gibi) görsel temsili.”¹² Görüldüğü üzere imge, dış dünyanın algı sürecinden geçerek oluşturdukları anlaksal ize verilen addır.

Böylelikle imge bizim dünyamızı oluşturan olgusal gerçekliğin tanımlama evrenini oluşturur diyebiliriz. Ancak gerçekliğin asıl işleme birimi simgelerdir. Çünkü ileride Lacan’a değindiğimiz zaman daha iyi göreceğiz ki, insan varlaşma koşulları içerisinde imgesel dünyadan kopar. Toplumsallık imgeleri bir düşünseme birimi olmaktan çıkarır. Zaten, imgeler doğaları gereği düşünseme birimi olarak işlev yapamaz. İmgeler dış dünyadan gelen gelip geçici verilerken, simgeler imgelerin zihinde hiç değişmeden kalan sabitleyiciler olarak işlev

⁹ Bkz., Rita L. Atkinson, Richard C. Etkinson, Ernst Hilgard, *Psikolojiye Giriş (I. Cilt)*, çev. Kemal Atakay, Mustafa Atakay, Aysun Yavuz, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1995, s. 185.

¹⁰ Bkz., Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 13.

* Bu konuda karşıt bir yaklaşım oluşturması bakımından karşılaştırınız, Jean-Paul Sartre, *İmgelem*, çev. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul 2006.

¹¹ Bkz., Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınevi, İstanbul 2005, s. 916.

¹² Bkz., Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998, s. 184.

görürler. Dolayısıyla, insanın temel düşünseme birimi, sürekli akıp giden bir dünyada değişmeden kalan simgelerdir.

Ahmet Cevizci, simgenin şu işlevini vurgular: “Bir anlam, nitelik, soyutlama ya da nesneyi göstermek, ifade etmek için kullanılan sözcük, işaret ya da mimik olarak kullanılan sembol, kendisine ortak bir sözleşme, anlaşma, uzlaşma ya da gelenek aracılığıyla belli bir anlam aktarılan uzlaşım sal işareti, belirli bir nesne, süreç veya işlemi ima etmeye yarayan şeyi tanımlar.”¹³ Böylelikle, simgelerin sabitleyici etkisinin kaynağı da anlaşılmiş olur: Gerçeklikten doğan uzlaşım sal çerçeve ya da uzlaşma isteği veya zorunluluğu. Ancak tüm bunların kaynağı bireysel anlıklara bakarak anlaşılabilir. Çünkü insan, özünde toplumsaldır. Bundan da şu sonurgu çıkar; anlıklar kendisine taşkın bir art alanla birlikte işler. Daha sonra bu noktaya dönülecek olunmakla birlikte, imgelerin nasıl bağımsız bir yapıya bürünüp simgeleştiklerini kavramamızı kolaylaştıracak bir kavramın terimsel içerimini vermemiz gerekmektedir: İmgelem kavramı.

Kavram, Ahmet Cevizci tarafından şöyle tanımlanmaktadır: “Hayalgücü, muhayyile; zihinde, imge ya da suretler oluşturma, algısal olmayan imge içeriklerini kurma yetisi, bu imge, suret ya da tasarımları, dış dünyadaki karşılıklarından bağımsız olarak, yeni bireşimler halinde, bir araya getirme gücü. Zihnin duyularda mevcut olmayan şeyleri düşünme gücü, gerçek görülmeyen şeyleri tasarımlama yeteneği; algıları imgeler, tasarımlar şeklinde canlandırma, değiştirme ve yeni yapılar içinde düzenleme yetisi.”¹⁴ Böylelikle, imgelemin, imgesel verilerin üzerinde anlık içerisinde dönüştürücü bir rol oynadığı açıkça görülecektir. Şimdi simgesel bir varlık olarak insanı ve simgesel bir varlığa dönüşümü Cassirer ve Lacan’ın bize sunduğu kurgul açılım üzerinden inceleyelim.

Animal Symbolicum Tanımlaması ve Ayna Evresi Kavramı

“Animal symbolicum” (simgeleştiren hayvan) kavramı, düşünceleriyle simgesel etkileşimcilik akımını önemli ölçüde etkileyen, Yirminci Yüzyılın Büyük Filozofu Ernst Cassirer’in, felsefi çözümlemesinde de bir açık görevi gören kilit bir kavramdır. Bilindiği üzere, simgesel etkileşimcilik; “eylemi ve etkileşimi toplumsal aktörlerin nesnelere ve toplumsal eyleme verdikleri anlamın sonucu olarak açıklamaya çalışan kuramsal bir toplumbilim yaklaşımı”dır.¹⁵ Araştırmalarını, “insanların bedenlerine, duygularına, içinde buldukları durumlara, yaşamlarının içinde geçirdiği sosyal dünyalara nasıl anlam verdiklerini”

¹³ Bkz., Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınevi, İstanbul 2005, s. 1479.

¹⁴ Bkz., A. g. e., s. 916-917.

¹⁵ Bkz., Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998, s. 302.

çözümleyerek gerçekleştirir.¹⁶ Kuram, özellikle şu noktayı vurgulaması açısından önemlidir: “İnsanları birleştiren bağlar, onların diğer insanlar hakkındaki düşünceleri ve kendilerine ilişkin inançları simgesel etkileşimden ortaya çıkan kişisel anlam yapılarıdır. Dolayısıyla insanların başka insanlar ve kendileri hakkındaki öznel inançları toplumsal yaşamın en anlamlı ve önemli olgularıdır.”¹⁷

Etkileşimle gelen tüm insansal edimler, insan anlığına taşkın olan simgeler evreninde gerçekleşir. Böylelikle, insana taşkın olan bu evren insan gerçekliğinde toplumsalın konumunu imler. Öyle ki simgesel dünya eş-süremsel yaşam formlarını belirlediği gibi farklı biçimsel dönüşümlere uğrayarak art-süremsel yaşam formlarını da belirler. Bu belirlenimin Cassirer’deki karşılığı ekin (culture) kavramıdır. Bu yönüyle simgelerin istif işlevi onu gerçeklik üzerinde temel belirleyici etken olarak konutlar. Şu tanımlamadan çıkan bir sonurgu olarak: “İnsan artık fiziksel bir evrende değil simgesel bir evrende yaşamaktadır.”¹⁸

Cassirer’in animal symbolicum tanımlaması, Johannes von Uuxküll’ün, yaşamın özerkliği düşüncesinin içkin yapısından çıkmaktadır. Euxküll’e göre, yaşam formları arasında bir üstünlük ilişkisi kurulamaz. Yaşam kendi alanında özerktir. Buna şu yolla ulaşılır ki, her hayvanın bir işlevsel çevresi (funktionskreis) vardır ve bu çevre, alıcı dizge (merknetz) ve etkileyici dizgeden (Wirknetz) oluşan ikili bir yapıyla işleyimini sürdürür. Ancak Cassirer’e göre, insan için düşünüldüğünde işlevsel çevrenin üçüncü bir halkası daha vardır: Simgeleştirme. Aristoteles’in “logos” kavramından türeyen animal rationale kavramının köklü bir şekilde değiştirilmesi gerekir. Çünkü insan yetilerini salt düşünme yetisine indirgemek, bir pars pro toto’dan* öte bir şey değildir. İnsanı bütününe açıklayacak bir kavram veya tanımlama varsa bu “animal symbolicum” olmalıdır. Çünkü; “ancak onun ayırıcı özelliğini bu şekilde belirtebilir ve insana açılan yeni yolu, uygarlık yolunu anlayabiliriz.”¹⁹

Cassirer, insan gerçekliğinin anlaşılmasına animal symbolicum tanımlamasıyla felsefi antropolojik açıdan katkı yaparken, Jacques Lacan’ın “ayna evresi” kavramı da, insanın yaşam döngüsünde imgesel anlık alandan, simgesel yaşama evrenine geçişini ruhbilimsel açıdan bize gösterir.

Lacan, benlik oluşumunun ilk olarak “bebeğin kendi bedeninin bir imgesiyle özdeşleşmesi aracılığıyla” ortaya çıktığını belirtir.²⁰ “Altı ile on beş aylar arasında bebek fiziksel olarak eşgüdümsüzdür; kendisini bağlantısız, bölük pörçük hareketler yığını olarak

¹⁶ Bkz., Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınevi, İstanbul 2005, s. 1479-1480.

¹⁷ Bkz., Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998, s. 302-303.

¹⁸ Bkz., Ernst Cassirer, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, çev. Necla Arat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s. 41.

* Bir çok nitelikten birini kabul etme.

¹⁹ Bkz., A. g. e., s. 42.

²⁰ Bkz., Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998, s. 184-185.

algılar. Hareket eden yumruğun kol ve bedenle, bağlantılı olduğu duyusundan yoksundur. Çocuk kendi imgesini (örneği bir aynada –ama bu annenin yüzü de olabilir veya bir bütün olarak algılanan herhangi bir “diğeri” de olabilir) gördüğünde, bu bireyle özdeşleşir ve bu imgede kendi bedeninde deneyimleyebileceği tatmin edici bir birlik kurar.”²¹ Böylelikle, bebek anlığı, ayna aşamasından önce imgesel oluşumlarla işleyimini sürdürür. Ayna aşamasından sonra, bir ben tasarımı oluşarak imgeler yerini simgesel oluşumlara bırakır. Bu simgesel oluşumlar -ki, en etkili dildir- bireye öncel olduğundan, simgesel dünya bireyi çevreler ve kendi içinde bir kapanıma dönüştürür.²² Dilin bu öncel yapısı Lacan tarafından “babanın kuralı” olarak adlandırılır.²³

Dilin öncel yapısı ve öznel dil oluşumu arasındaki eytişim (dialectic), aynı zamanda, psiko-sosyal etkilerini de belirler. “Lacan’a göre, bizim gerçeklik olarak gördüğümüz ve nitelendirdiğimiz şey dil tarafından inşa edilip yansıtılır ve dilsel değişimlerle birlikte değişikliğe uğrar. Gerçekliğe dil tarafından yapı kazandırılır. Kullandığımız dil tarafından bize verilenlerin gerisindeki nihaî bir gerçekliği betimleyecek bir üstdil bulunmamaktadır. O, şu hâlde sembolik olanla (burada, dil) onun sembolikleştirdiği şey arasındaki geleneksel düzeni tersine çevirir: İkincisi birincisini değil, fakat birincisi ikincisini yaratmaktadır.”²⁴

Dünyanın Yeniden Kuruluşu Olarak Gerçeklikten Simgeleştirme ve Arketip Kavramlarına

“Dünyayı bilmek isteyen,
onu önce kurmak zorundadır,
hem de kendi içinde.”

*Immanuel Kant**

Lacan’ın kuramıyla, simgesel etkileşimcilik, simgelerin bir özelliği bilinmediğinde, aralarında çatışma varmış izlenimine yol açabilir. Çatışmaya izlenimine yol açacak olansa simgelerin içsel ve dışsal ayırımı arasındaki karmaşadır. Anlaşılması gereken nokta şudur; simgesel oluşumların özdeksel varlığıyla, anlıksal değeri arasındaki belirlenim yönüdür. Lacan’ın vurguladığı gibi, özdeksel belirlenim anlıksal yapı tarafından oluşturulur. Böylelikle, doğada var olan bu yapay özdeksel oluşumlar, aslında anlık izlerinden başka bir şey değildir.

²¹ Bkz., A. g. e., s. 184-185.

²² Bkz., Barış Çoban, “Lacan:,” *Kadife Karanlık*, Editör: Nurdoğan Rigel, Su Yayınları, İstanbul 2005, 282-283.

²³ Bkz., Philip Smith, *Kültürel Kuram*, çev. Selime Güzelsarı, İbrahim Gündoğdu, Babil Yayınları, İstanbul 2005, s. 280.

²⁴ Bkz., Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınevi, İstanbul 2005, s. 1060.

* Bkz. Immanuel Kant, *Fragmanlar*, çev. Oruç Aruoba, Altıkkırkbeş Yayınları, İstanbul 2000.

İnsan gerçekliğini oluşturan temel oluşum da işte budur: Anlıkların özdeksel dönüştürümü yoluyla sürekli aktarımı. Yukarıda belirttiğimiz üzere, istif etme durumu. Böylelikle, insan gerçekliğinin teklerden oluşan bir öznel oluşum olmadığının farkına varılmalıdır. Vercors'un deyişle; "Tek başına insan bir 'uydurma'dır."²⁵ Başka bir deyişle, insan gerçekliği insanlığın gerçekliğinden kopup tek tek bireylerde doğan ve yine bireysel gerçeklikten kopup insanlığın tininde yiten bir yeniden oluşumdur. Kant'la düzdeğiştirmecesel bir ilişki kurup, dünyanın içsel yeniden kurulumu da diyebileceğimiz bu olgu bizi simgeleştirmenin doğasından alıp başka bir kavrama çıkaracaktır. Bu kavram Carl Gustav Jung'un geliştirdiği "arketip" kavramıdır. Kavram, "Yunanca 'başlangıçtaki, İlk' anlamına gelen *arki* ve "biçim" anlamına gelen *tipos* sözcüklerinin birleşiminden oluşur."²⁶ Böylelikle, Platon'daki *idea* kavramıyla dile gelen içerime yakın bir anlamda, ilk örnek anlamında, kullanılır.

Arketip kavramı, insanlığın kolektif birikimini vurgulayarak, bireylerin insanlık tiniyle birleşim alanı ya da buluşma noktasına denk düşen bir alanı imler. Böylelikle Freud'un bilinçdışı kavramını Jung, arketip kavramından yararlanarak kolektif bilinçdışına çevirir. Ve yine arketipler, aynı zamanda "kolektif bilinçdışından doğan ve efsanelerde, masallarda, sağlıklı ya da nevrotik türden öznenin bütün imgesel ürünlerinde ortaya çıkan yapı"lar olarak bir döngüsellik dönüştürücü özeğini oluşturur.²⁷ Jung'un şu belirlenimini anlamak çözümlememiz için oldukça önemlidir, "ruhun bilinçdışı yönü bilinçten farklı, ancak bilinci tamamlayıcıdır."²⁸ Ancak bu yolla, insan ve insanlık arasındaki art-süremsel etkileşim gerçekleşir ve sürekli varlığını sürdürerek açınır.

Anlıksal Özdeşlik Kavramı ve Dünyanın Özerkliği

Kant'tan Jung'a uzanan bu çizgi, bize insan ve insanlar arasındaki varoluş eytişimi hakkında bilgi verirken, çalışmalarında görüngübilimi toplumbilime uygulamayı amaçlayan Ünlü Alman Düşünürü Alfred Schütz, bireylerin toplumsal bağlarının olanaklılığıyla ilgili düşüncelerimizi netleştirebilmemiz için birkaç temel kavram sunar. Yukarıdaki incelemeler kolektif bir yaşamsal döngünün varlığı hakkında bir kavrayışa ulaşmamıza olanak tanırken, yaşamın kolektifliğinin nasıl olanaklı olduğu hakkında bir ipucu vermemektedir.

İnsan varoluşunun kolektiflik yönünü, "anlıksal özdeşlik" gibi işlevsel bir kavram geliştirilerek kavranılır kılınabileceği aşikârdır. Schütz'un "sağduyu bilgisi", "perspektiflerin

²⁵ Bkz., Jean Bruller Vercors, *İnsan ve İnsanlar*, çev. Sebahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Vedat Günyol. Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1998, s. 43.

²⁶ Bkz., Ömer Tecimer, *Sinema: Modern Mitoloji*, Plan B Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 82.

²⁷ Bkz. Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınevi, İstanbul 2005, s. 151.

²⁸ Bkz., Frieda Fordham, *Jung Psikolojisi*, çev. Aslan Yalçın, Say Yayınları, İstanbul 1996, s. 16.

karşılıklılığı” ve “öznelerarasılık” kavramları bize böylesi bir işlevsel kavramı kurmak için çeşitli olanaklar sunar.

Anlıksal özdeşliğin özeğinde iki unsurun varlığından söz edebiliriz, ortak varlaşma alanı ve ortak varlaşma koşullarıyla gelen özdeş yetiler. Ortak varlaşma alanı denildiğinde anlaşılması gereken şey, biyolojik bir özdeşliğin simgesel yetiler ve art-alanla birleşerek büründüğü görüngüdür. Böylelikle, insanlaşma iki aşamalı bir çizgiden geçer; toplum içinde varlaşma olarak insanlaşma –ki bunun toplumbilim, ruhbilim ve toplumsal ruhbilimdeki karşılığı “toplumsallaşma” kavramıdır- ve nesilden nesile aktarılarak ilerleyen törel bir ussal yapılanmanın bütünü oluşturan tekler tarafından sürekli yeniden içselleştirilmesi olarak insanlaşma.²⁹ Böylelikle, tarihsel ve toplumsal yaşam evreninde, insanlaşma düzleminde, tekler eşit değil ama özdeş yetilerle donatılırlar.

Böylesi Hegelci çözümlenmeye yaslanan bir anlayış, bize, tıpkı Descartes’in ansal yetilerin evrende tüm insanlara eşit dağılımı ilkesi gibi, anlıkların da özdeş oluşumlar oldukları savını gütmemiz için yeterince neden verir. Bu türden bir özdeşlik düşüncesine götürebilecek kavramlardan ilki, “sağduyu bilgisi” kavramıdır. Sağduyu kavramı, burada, Schütz tarafından, Descartesçi bir anlayışla, “sağlam yargıda bulunma ve doğruyu yanlıştan ayırt etme gücü”³⁰ anlamıyla tam olarak örtüşmemekle birlikte, Spinoza’nın “conatus” kavramıyla” örtüşük bir düzlemde belirlenmektedir. Şöyle ki, “her şey kendi olduğu ölçüde, kendi varlığında sürmeye çabalar.”³¹ Böylelikle Schütz’da “sağduyu bilgisi”, yaşam sınavında geçmek için gerekli bir ön gereklilik olarak belirim kazanır.³² Bu türden, bir öz varlığı sürdürmeyi ilke edinen bir özne kuramı, yaşamsal devamlılığın gerçekleşmesi için bir çeşit ortak tanımlama evrenini zorunlu kılar. Dış dünyaya karşı geliştirilen bu görüş alanına Schütz, “perspektiflerin karşılıklılığı” adını vermektedir. Böylelikle, “öznelerarası” bir yaşamsal yapı kurulması olanaklı hale gelir. “Eğer başkalarının söylediği ya da yaptığı her şeyi amansız bir şekilde sorgulasaydık ya da başkalarının anlayamadıklarını varsayarak hayatımızı sürdürseydik asla bir şeyi başaramazdık.”³³

²⁹ İnsanlaşmanın iki farklı düzlemi konusunda, bkz., Server Tanilli, *Yaratıcı Aklın Sentezi*, Adam Yayınları, 2001 ve Jean Bruller Vercors, *İnsan ve İnsanlar*, çev. Sebahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Vedat Günyol. Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1998.

³⁰ Bkz., René Descartes, *Söylem, Kurallar, Meditasyonlar*, çev. Aziz Yardımlı, İdea yayınevi, İstanbul 1996, s. 13.

³¹ Bkz., Baruch Spinoza, *Törebilim*, çev. Aziz Yardımlı, İdea yayınevi, İstanbul 2000, (Bölüm III, Önerme 6), s. 85.

³² Bkz., Philip Smith, *Kültürel Kuram*, çev. Selime Güzelsarı, İbrahim Gündoğdu, Babil Yayınları, İstanbul 2005, s. 96.

³³ Bkz. A.g.e., s. 97.

Bu noktada, Harvey Sacks'ın "üyelik sınıflama aracı" (membership categorization device) kavramına deyinmek yararlı olabilir. Sacks, Schütz'un sağduyu bilgisi kavramını, üyelik sınıflama aracı kavramını kullanarak genişletmiştir. Buna göre, yaşamsal süreçte belirli etiketler kendileriyle birlikte taşıdıkları anlamı oluşturan bir bütünlük içerirler. Böylelikle, sağduyu bilgisi karmaşık ve aktarımsal açıdan zor bir unsur olmaktan çıkıp, basitleşmiş bir işleyimsel yapıya bürünebilir. Böylelikle, bir olgusal gerçekliğin izlerini taşıyan araçlar vasıtasıyla etkileşime geçebilir ve ulaşmamız gereken gerçekliği araçların gönderme yaptığı art-alan olarak çıkarsayabiliriz. Yaşamsal etkileşimin kolaylığı ve hızı önemli ölçüde bu ÜSA'lara bağlıdır.³⁴

Öznelerarası bağ, tek tek bireylerin anlık etkileşimleriyle ilintilidir. Charles Sanders Peirce'ün şu belirlemesi bu konuda oldukça önemlidir: "Duyuma en yakın evrensel kavram *genede*, *şimdiki zamana* ilişkin olanıdır. Bu bir kavramdır, çünkü evrenseldir. *Dikkat* edimi bir çağrışım uyandırmadığından dolayı, aklın ayırt edici gücünden kaynaklandığı için, bu güç bir akli bir nesneye yönlendiren güç anlamındadır, o nesnenin herhangi bir öncülünü düşünme gücü ile zıtlık içerisindedir- böylece *genelde neyin şimdiki zamana ait olduğunun* kavramı, dikkatte yer edinen genel bir idraktan başka bir şey değildir, çağrışım yapmaz ve bundan dolayı da doğru bir birlik sağlamaz. Genelde şimdiki zamanın kavramı, BUNUN genel kavramı, felsefi dile "madde" sözcüğü olarak çevrilir."³⁵ Bilincin insan anlığı ve dış dünya arasında bir köprü işlevi gördüğü düşünülürse, Peirce'ün bu türden bir bircilik anlayışı çok görülse bile, şimdiki zamana yönelik olan dikkat insan anlığının temel yönelimidir denilebilir. Böylelikle, dünya ile girilen sürekli deneyim bize, içimizde kurduğumuz evreni belirlememiz için gerekli birkrimi sunar. Böylelikle, öznellik, iç-dünyanın bu özerk alanında oluşur diyebiliriz. Sağduyu gereksinimleri içerisinde toplumsal anlıkla örtüşme alanı içerisinde öznel olan yerini nesnel'e bırakır. Böylelikle, yeryüzüne gelmiş milyarlarca insan ölçüsünde beliren milyarlarca dünya tasarımı, öznelerarası düzlemde yaşamsal kaygılarla geliştirilen ve adına "nesnellik" denilen bir alanda, değişmeyen bir tasarıma ulaşır. Özerk dünya yapılarında, değişmeyen olanın nasıl kurulduğu ise, insan gerçekliğinin yapısını anlamak için yaptığımız çözümlemenin son halkasını oluşturur.

Toplumsal Gerçekliğin Yapısı: Kolektif Niyetlilik, İşlev Yükleme, Kurucu Kurallar ve Kurumsal Olgularda Doğruluk Ölçütsüzlüğü Olarak Yaftalama Kuramı

³⁴ Kavram için, bkz., A.g.e., s. 100.

³⁵ Bkz., Charles Sanders Peirce, *Mantık Üzerine Yazılar*, çev. Halit Yıldız, Öteki Yayınevi, Ankara 2004, s. 73.

Dil, toplumsal yaşamda simgesel düzenin en etkili oluşumu olarak, gerçekliğin, en sağın ve kullanışlı aktarım aracı olarak belirim kazanmaktadır. Böylelikle, dış dünya ve insanlararası sözleşimsel yapı dille yeniden kurulur. Bu olguyu, “dünyanın dilsel yeniden kuruluşu” olarak tanımlayabiliriz. Dikkat edilmesi gereken, kurulu edimsözel yapıda, yalnızca özdeksel gerçekliğin değil, doğada olmayan ama insanlararası düzlemde varlığını sürdüren bir gerçeklik yapısının da içkin olduğudur. Bu olgu, kökenini edimsözel yapıların etkisözel belirlenimselliğinde bulur. Böylelikle, toplumsal yaşam, söz edimleri ile işleyimini sürdüren bir yapı görünümündedir.

Böylesi bir oluşumun kökeninde, John Searle’ün belirlemesiyle “kolektif niyetlilik” unsuru vardır. Yine Searle’ün yaklaşımıyla toplumsal gerçekliğin kurulumu, “kolektif niyetlilik” unsurunun yanı sıra, “işlev yükleme” ve “kurucu kurallar” tarafından belirlenir.

Kolektif niyetlilik, ortak uzlaşım alanının bir belirimidir. Ve Searle’e göre, “bütün toplumsal faaliyetlerin temelidir.”³⁶ Yine Searle göre bir toplumsal olguyu, “kolektif niyetliliğe sahip iki veya daha fazla fail gerektiren her türlü olgu” olarak tanımlar.³⁷ Böylelikle, toplumsal gerçeklik ve bunun bir bölümünü oluşturan ve kurumsal gerçeklikler olarak adlandırılan, salt insanlararası gerçeklik yapıları da niyetlilik bağlamında temellenmiş olur.

İkinci olarak, bir gerçekliğin toplumsal olarak kanıksanması işlev yüklemeye olanaklı bir durumdur. Böylelikle, bir nesne veya olgu gözlemciye ya da işlevi yüklenen failere bağlı olarak varlaşır. Searle bu konuda şu örneği verir: “Organizmanın genel ekolojisi içinde kanın pompalanmasının hayatın ve hayatta kalmayı sürdürmenin amaçlarına hizmet ettiğini kastederek, kalbin *işlevinin* kanı pompalamak olduğunu söyleyebilmemizin tek sebebi, hayatın ve hayatta kalmayı sürdürmenin değerli olduğunu hiç tartışmasız doğru kabul etmemizdir.”³⁸ Bununla birlikte, işlevler gözlemciye bağımlıyken nedensellik gözlemciden bağımsızdır. “İşlev, nedenselliğe normatiflik ya da teleoloji katar.”³⁹ Böylelikle işlevler ve nedensellik arasındaki eytişim, işlevlerce oluşturulmuş düzgüsellikte belirim kazanır.

Kaba olgular ve kurumsal olguların arasındaki ayrımı görmek ise bize, “kurucu kurallar”ın işlevi hakkında fikir verebilir. Kurucu kurallar, düzgüsel gereklilikten ileri gelmektedir. Yasalar, satranç ve futbol oyunları gibi kurumsal gerçeklik görüngüleri bu türden bir düzenlemeye örnek verilebilir. Satranç oyunu üzerinden toplumsal gerçekliğin yapısını toparlayacak olursak. İlk, satranç oyununun karşılıklı bir uzlaşım ve niyetlilik çerçevesinde

³⁶ Bkz., John R. Searle, *Zihin, Dil ve Toplum*, Litera Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 137.

³⁷ Bkz., A.g.e., s. 137.

³⁸ Bkz., A.g.e., s. 139.

³⁹ Bkz., A.g.e., s. 139.

oynandığının farkına varılması gerekir. Daha sonra, her bir satranç ögesine bir işlev yüklendiğinin ve bu yüklenen işlevlerin nedensellik bağlamalarını oluşturarak düzgüsel yapıyı kurduğunun, böylelikle, kelenin düz, filin çapraz gitmesi gibi, satranç kuralları denilen kuralların varlaşarak, düzgüsel yapının işleyimini belirlediğini çıkarıyabiliriz.

Bu noktada son olarak, toplumsal gerçeklikte doğruluk ölçütü sorunsalını imlemesi bakımından yaftalama kuramına değinmekte yarar vardır. Yaftalama kuramı, sapkınlık davranışının düzgüsel yapısından yola çıkarak, yaftalama sürecinde hakim kurumların yasa koyucu olarak etkinlik ögesine dikkat çeker.⁴⁰ Böylelikle, kuramı bizim çizdiğimiz yapısal bütünlüğe uyarlayacak olursak, yaftalama kuramı bu yönüyle, kurumsal gerçekliklerin -ve hatta toplumsal gerçekliğin- kurulumunda güç dengeleri unsurunun belirleyici rolünü dikkate alarak, toplumsal gerçeklikte bir çeşit doğruluk ölçütü sorununu imler.

MEDYANIN GERÇEKLIK ÜZERİNDEKİ KONUMU

Kitle İletişim Araçlarının Aygıtsal Yönü

İletişim, bilindiği gibi, canlılar arası etkileşimi kapsayan bir sözcüktür.⁴¹ Burada bizim konumuz insan gerçekliği olduğundan, iletişimi insanlararası boyutunda düşünmemiz gerekecektir. İletişim, tanımlandığı gibi canlılararası bir etkileşimse, iletişim aracı da, burada, etkileşimin sağlanmasını olanaklı kılan unsur olarak karşımıza çıkar.

En basit düzeyde iletişim, bir süreç içerisinde gerçekleşen bir etkileşimdir. Etkileşimin yapısında üç temel öge bulunur: ileti, iletiyi gönderen, iletiyi alan -üst dille kodlamak gerekirse ileti, kaynak ve hedef. Böylelikle, bu üç temel ögeyi hangi iletişim biçimine yöneltirsek, bu unsurları incelediğimiz biçimin içerisine yerleştirip iletişimsel yapıyı çözümleyebiliriz. Söz gelimi, kaynak, çoğu zaman bir birey olduğu gibi kitle iletişim araçları, radyo, televizyon, gazete (KİA) gibi aygıtsal araçlar da olabilir. Yine, iletişim süreci kitle iletişim araçları üzerinden düşünüldüğünde, bu aygıtların ardında da bireylerin ekip çalışmaları yatmakta olduğu görülecektir. Kısacası burada, örgütsel bir organizasyon söz konusudur. Haber örneği üzerinden açıklayacak olursak. Haberi yerinden kameraya veya fotoğraf makinesine çekip, olayla ilgili notlarını alan ve metnin haber dizgesinde kurgulanımını gerçekleştirip gerekli resim ekiyle haber editörüne sunan, ülke içinde veya dışarıda bulunan muhabirler, bu zincirin ilk halkasını oluştururlar. Onların gönderdiği haberlerden seçim yaparak yeniden kodlayan yazı işleri sorumluları, dizgiciler, basım

⁴⁰ Bkz., Philip Smith, *Kültürel Kuram*, çev. Selime Güzelsarı, İbrahim Gündoğdu, Babil Yayınları, İstanbul 2005, s. 94-95.

⁴¹ Bkz., Orhan Gökçe, *İletişim Bilimine Giriş*, Turhan Kitabevi, Ankara 2001, s. 6.

sorumluları, ülkenin hukuk ve ideolojisi, gelenek ve görenekleri ve hedef kitle de dâhil olmak üzere bu zincirin devamını oluştururlar. Bu çabaları gazetede metin, televizyonda görsel işitsel haber, radyoda ise işitsel bir yorum olarak hedef kitleye ulaşmasıyla son bulur. Böyle düşünüldüğünde, iletişim araçlarını çeşitli sınıflara ayrılabilceği görülecektir..

Böyle bir sınıflama çabasına giren John Fiske araçları, üç temel kategoriye ayırmıştır: sunumsal, temsili ve mekanik araçlar.

1.Sunumsal (presentational) Araçlar: Kişi sesini, yüzünü bedenini mimiklerini, jestlerini araç olarak kullanır, iletişim eylemleri kişi tarafından yerine getirilir.

2.Temsili (representational) Araçlar: Kültürel ve estetik birleşimleri kullanarak metin yaratan araçlardır. Kitaplar, filmler, resim, heykel, iç mimari ve müzik bu bağlamda sayılabilir. Sunumsalda olması gereken iletişimcinin burada olması gerekmez. Bu araçlar iletişim ürünleri üretirler.

3.Mekanik (mechanical) Araçlar: Televizyon, radyo, telefon, internet, teletext. Saydığımız bu araçlar 1. ve 2. kategoride olanları aktaran araçlardır. Mekanik araçların diğerlerinden farkı mühendislik ürünü olmaları, teknolojik sınırlılıklarının olması ve dış etkenlerden (noise) daha çok etkilenmesidir. İleri oldukları nokta zaman zaman birbirlerine kaynaşık bir yapı da oluşturarak, kolektif bir düzen içerisinde iletişim ürünlerini sunabilmeleridir. Örnek olarak, internetin, hem görüntü, hem yazım, hem ses, hem reklâm, eğlence, haber ve anlık haber, bilgi portalları, anlık iletişim, elektronik posta, görüntü ve resim iletimi, film çekimi ve kaydı, resim görüntü kurgulama olanakları ile complex yapıda iletişim aracı olduğu verirsek anlatımımızın kılgın örtüşümünde olgusal gerçeklik değeri yükselecektir.⁴²

Kitle iletişimi, “‘iletişim’ (haberleşme) olgusunda çeşitli ve karmaşık olarak kullanılan teknikler yelpazesinde yer alan küçük, ancak önemli bir kesim olup, bilgi, düşünce ve tutumların büyük ve dağınık bir kitleye, bu amaç için geliştirilmiş araçlarla iletilmesidir.”⁴³ Dolayısıyla, kitle iletişim araçlarını bu etkileşim çerçevesinde düşünmek mantıklı olacaktır. Aynı zamanda, kitle iletişim araçları, temelde iletiyi bir aktarım kanalı aracılığı ile aktarılabilecek “teknik üst dil”e, sinyale çeviren teknik yapılarıdır. Böylelikle, kitle iletişim araçları, Fiske’in sınıflamasında üçüncü kategoriye girer. Bir aracın teknolojik ya da fiziksel

⁴² Araçların ayırımı ve içerimi konusunda, bkz., John Fiske, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, çev. Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1996, s. 36.

⁴³ Bkz., Aysel Aziz, *Elektronik Yayıncılıkta Temel Bilgiler*, TRT Basım ve Yayın Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1989, s. 3.

donanımları aracın kullanımına sunulan kanal ya da kanalların doğası tarafından belirlenir.⁴⁴ Burada fiziksel donanım yerine, Postman'ın ayırımıyla “aygıt” kavramını kullanacağız. Kitle iletişim araçlarının aygıtsal yönü denildiğinde anlaşılması gereken şey, kitle iletişiminin sağlandığı teknik donanımlar bütünüdür. Burada “aygıt” kavramını iletişim aracının teknolojik boyutunu imlemek, “araç” kavramını ise, iletişim aracının kullanım alanını imlemek için kullanıyoruz.⁴⁵

Kitle iletişiminin aygıtsal yönü, yine dikkatli düşünülürse bize araçsal yönü hakkında bazı ipuçları verebilir. Çünkü basın ve yayın araçlarının gelişmesiyle, bu araçların zaman içerisinde gelişmesini sağlayan teknik, ekonomik ve sosyal gelişmeler arasında sıkı bir ilişki vardır.⁴⁶ Basit bir şekilde kitle iletişim araçları, görsel, işitsel ve görsel-işitsel olarak sınıflara ayrılabilir. İlk olarak gelişen araç (basım ürünlerini kapsayan) çeşitli görsel araçlardır. Daha sonraları teknik gelişmelerle birlikte (radyo gibi) işitsel araçlar da gelişmiş ve bunu (televizyon gibi) görsel-işitsel araçlar izlemiştir. Burada dikkat edilmesi gereken teknik gelişmelerin, ekonomik ve toplumsal gelişmelerle ilişkili bir şekilde gerçekleşmesidir. Bunda en önemli etken, kitle iletişim araçlarının aygıtsal özelliklerinin kazandırdığı araçsal yapıdır. Bu yolladır ki, kitle iletişim araçları, ideolojik kullanım biçimlerinin ilgi alanına girmiş ve böylelikle gelişimi için gereksinim duyduğu ivmeyi kazanmıştır.

Kitle iletişim araçlarının, aygıtsal yönünün kapsadığı döneme göre, McLuhan ve Postman gibi düşünürler insanlığı çeşitli tarihsel sınıflara bölmüşlerdir. Böylelikle, dönemsel koşullarda, insan anlklarını, teknolojik bir belirlenimle varlaşan öğeler olarak tasarlamışlardır. Burada, insan anlığı ve onu belirleyen ekinsel yapı arasındaki belirlenim ilişkisine ve teknolojik gelişmelerin ekinsel etkilerine yaslanarak, böyle bir vargıya ulaşmışlardır denilebilir.

Dikkat edilmesi gereken, kitle iletişim araçlarının aygıtsal yönünün, insanlara bir istif alanı yaratmış olması özelliğidir. Böylelikle, yukarıda da irdelediğimiz gibi, art-süremsel bilgi aktarımı faklı ve etkili bir yapıya bürünmektedir. Yine kitle iletişim araçlarının aynı dönemde yaşayan insan topluluklarının ileti aktarım işlevini de üstlenmişlerdir. Bu yönüyle art-süremsel ve eş-süremsel insansal etkileşimin simgesel yapılarının önemli ölçüde bu aygıtlara devredilmesi olgusuyla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Artık kitle iletişim araçları, görsel, işitsel ve görsel-işitsel yönleriyle gerçekliği ikinci kez kuracak yetkinliği özünde barındırarak, bir sinir dizgesi gibi, toplumları, ve hatta dünyayı, sarmaktadır. Marshall

⁴⁴ Bkz., John Fiske, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, çev. Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1996, s. 35.

⁴⁵ Ayırım için, bkz.; Neil Postman, *Televizyon: Öldüren Eğlence*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004.

⁴⁶ Bkz., M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 1993, s. 15-16.

McLuhan bu olguyu, “küresel köy” benzetmesiyle dilegetirmiştir. Bugün, kitle iletişim araçları, uzaklık duygusunu ortadan kaldırmış ve bizim hayatımızın vazgeçilmez bir unsurunu oluşturur hale gelmişlerdir.

Kitle iletişim araçlarının etkisi yalnızca bununla da sınırlı değildir. Aygıtsal yanıyla dünyayı küçültüp evimize sığdırırken, aygıtsallığı araçsallığıyla birleşerek gittikçe bizi kendilerine bağlayan bir yapıya dönüşmüşlerdir. Bunun çeşitli etkileri, bizi belirlenimcilik kavramının farklı bir türüne doğru götürür.

Yönelmişlik ve Dönüşüm Kavramlarından Belirlenimciliğin İkinci Yüzüne

Kitle iletişim araçlarının aygıtsal özellikleri onu yaşamımızın içine sokmaktadır. Ancak bir araç olarak kullanımı ve belirmi önemli ölçüde kitlelerin yönelme eğilimlerinde göttükleri niyetlilik unsuruyla orantılıdır. Ancak niyetlilik yönünün, kitlelerin özgür istençlerinden çıktığını ve insanların kitle iletişim araçlarına yönelmekten çok, artık yönlendirilen varlıklar olduğunu savunan görüşler de ortaya çıkmışlardır. Ve böylelikle, teknolojik belirimcilik, bu yeni ideoloji yorumlarıyla ekonomik belirimciliğe doğru kayma eğilimi göstermektedir. Tüm bu görüşlerin eleştirisine geçmeden önce, bu belirimciliğin değişen görünümünü incelenmekte yarar olduğu kolaylıkla görülebilir.

Aygıtsal özelliklere dönüp, kitle iletişim araçlarını etkileyiciliği bakımından bir sıralamaya koymak gerekirse, en üst sırada kuşkusuz görsel-işitsel bir aygıt oluşuyla televizyon, sonra görselliği vurgulaması ve kalıcı oluşuyla gazete, daha sonra da radyo olarak sayılabilir. Bundan dolayı en gözde kitle iletişim aracı olan televizyonun, toplumsal konumunu ve araçsal etkilerini değerlendirmek daha doğru olacaktır. 1970’lerde yapılan ayrıntılı araştırmalarda, Katz ve Blumler, televizyon izleyicilerinin üç temel beklentisinin ön planda olduğu görüşünü ortaya çıkartmıştır.⁴⁷

1. BİLİŞSEL BEKLENTİ- izleyici içinde yaşadığı dünya ve toplumla ilgili bilgi edinmek, gerçeği araştırmak ister (haberler, tartışma, bilgi yarışmaları),
2. DUYGUSAL BEKLENTİ- izleyici günlük yaşamın sıkıntısından uzaklaşmak ve eğlenmek ister (spor programları, belgeseller, kısa film ve filmler).
3. KİŞİSEL KİMLİK BEKLENTİSİ- izleyici kendi yaşamına benzer yaşam süren diğer insanların varlığını öğrenmek ister (gerçek yaşam öyküleri, toplumsal sorunları işleyen programlar, yerli ve yabancı kaynaklı pembe diziler).

⁴⁷ Bkz., Denis Mcquail, Sven Windahl, *İletişim Modelleri*, çev. Mehmet Küçük Kurt, İmaj Yayınları, Ankara 1993, s. 114.

Benzer bir şekilde, Dennis Mc Quail ve arkadaşları 1972’de televizyon üzerine yaptıkları bir araştırmada kitle iletişim araçlarının karşıladığı gereksinimleri başlıca dört grupta toplar: Buna göre kitle iletişim araçları:

1. İnsanları günlük yaşam sıkıntısından uzaklaştırıyor,
2. Kişisel ilişkileri canlı tutuyor, toplumsal yarar gereksinimini karşılıyor
3. Kişisel kimlik gereksinimini gideriyor, gerçeği araştırmayı görmeyi sağlıyor,
4. Yaşanan karmaşık dünyaya ait bilgi sahibi olma, çevreyi gözetim altında tutma olanağı sağlıyor.⁴⁸

Yine, bunlardan farklı olarak, Arthur Asa Berger’e göre izler kitlenin televizyon programından beklentileri özetle;⁴⁹

- Eğlendirilmek,
- Deneyimleri başkaları ile paylaşmak,
- Otorite figürleri yücelmiş ya da küçültülmüş görmek,
- Tinsel güce dair sak,
- Oyalanmak,
- Aşk, nefret, korku, üzüntü gibi duygu deneyimleri kazanmak,
- Özdeşlik kazanmak,
- Sihir ve mucizelere inanmak,
- Başkalarının hatalarını görmek,
- Hoşa gitmeyen duygulardan arınmak,
- Ahlaki, kültürel, ruhsal değerleri onaylamak,
- Dünya hakkında bilgi kazanmak,
- Kötüleri eylemde görmek,

Akla ilk gelenler olarak sıralanabilir.

Görüldüğü üzere, izler-kitle kitle iletişim araçları etkileşiminde, kitleleri yönelten temel öge, sağduyu bilgisi ve haz duygusudur. Ne var ki, düşünürler tarafından ortaya atılan çeşitli kurgular, kitle iletişim araçlarının aygıtsal özelliklerin etkisiyle kitlelerin yönelmişlik durumunun kitlesel yönlendirilmişlik durumuna doğru kaydığını imlemektedir. Kitle iletişim araçlarıyla yaratılan gerçekliğin sanal kurulumu, bir taraftan kitle anlıklarını zayıflatarak beğeni düzeylerini düşürüp kendilerine bağımlı hale dönüştürmüştür. Böylelikle, araçların ekinsel yapı üzerine etkisini konu alan görüş yerini başka bir belirlenim biçimine bırakmıştır.

⁴⁸ Bkz., Neşe Kars, *Televizyon Programı yapalım: Herkes İzlesin*, Derin Yayınları, İstanbul 2003, s. 13-14.

⁴⁹ Bkz., Arthur Asa Berger, *Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri*, çev. M. Barkan, N. Bayram, D. Güler vd, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1996, s. 22.

Postman'ın deyişiyile, televizyonun, kültürümüzü yapısal değişikliğe uğratarak muazzam bir gösteri sahnesi yaratması⁵⁰ olgusu, medyanın edindiği denetim gücü sayesinde ideolojik bir görünüme dönüşmüştür. Bu dönüşümün ardında yatan medyanın ekonomi politik yapısı unsurunun sağladığı kolaylık, yani medya kurumlarının ekonomik yapısından yararlanarak politik yapılarına hükmetme unsuru, ideolojik yapıyı baskın duruma getiren bir unsur olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak ideoloji çeşidi değişince, medya kurumlarının hizmet ettiği yapılar da değişikliğe uğramaktadır.

Genel söylem itibariyle, “iletişim süreci, genel gelişme süreci çerçevesinde düzenli bir sistem haline dönüşmüştür.”⁵¹ Kitle iletişim araçlarının gelişimiyle, teknik ekonomik ve toplumsal bağların belirlenim ilintisi, zaman içerisinde, her devletin veya siyasal dizgenin kurduğu iletişim yapılanmasıyla, siyasal dizge denetiminde ve yapısında belirlenimi unsurları kitle iletişim araçlarını ideolojik devlet aygıtı konumuna çekmekte oluşu bir dönemin iletişim çözümlerinde yaygın bir yer tutmuştur. Hatta Chomsky gibi çağdaş düşünürler, bugün halen daha hegemonyanın, sahte demokrasilerde, bu ideolojik aygıtlar vasıtasıyla işlediği savunmaktadırlar. Böylelikle, akademik çevrelerin varlığı herkesçe kabul edilen bir medya denetimi olgusu çözümlerini, medyanın ikinci bir denetim unsurunun boyunduruğuna girmesiyle yön değiştirmeye başlamış ve özellikle eleştirel kuram'ın sunduğu kurgul çerçeveye ilgili çalışmalar önemli ölçüde ivme kazanmıştır.

Horkheimer ve Adorno'nun, ilkin Aydınlanmanın Eytışimi'nde geliştirdikleri “ekin işleyimi” savı, yani dizgesel güçlerin güçlenip, ekinsel tekelleri ekonomi politik yapılarından yararlanarak ele geçirip, toplumu, “önceden ipuçlarıyla belirlenmiş "level"ine (düzeyine) göre adeta kendiliğinden davranmaya”⁵² mahkûm ederek, ihtiyaçların üretilmesi için edilgin kitlesel oluşumlar üretmeyi amaçlayan bir işleyim yapısına dönüştürdüğü savı, yeni ideolojik çözümlerinin özeğinde durmaktadır.

Aslında böylesi bir sav siyasal ideolojiye alması değildir. Zaten küreselleşmenin boyutları düşünüldüğünde -ulusal devlet anlayışının büründüğü yeni eğilimler tartışılır olmakla birlikte- ideolojinin, ulus-ötesi ekonomik yapıyla, ulusal siyasi eğilimler arasında bir yerlerde üretildiği öne sürülebilir. Böylelikle, medya bir taraftan devletin dizgesel yapısının öz savunusunu aşamayacak bir çizgide varlığını sürdürürken, diğer yandan anamalcılığın ideolojisinin boyunduruğunda çarpıklaşmaktadır. Böylelikle, medya, kitlelerin yönelme eğilimlerini, ideolojilerin boyunduruğunda yöneltme şeklinde kendilerine iade etmektedir.

⁵⁰ Bkz., Neil Postman, *Televizyon: Öldüren Eğlence*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004, s. 93-94.

⁵¹ Bkz., A. Raşit Kaya, *Kitle İletişim Sistemleri*, Teori Yayınları, Ankara 1985, s. 31.

⁵² Bkz., Max Horkheimer, , Theodor W. Adorno, *Aydınlanmanın Diyalektiği II. Cilt*, çev. Oğuz Özügül, Kabalcı.Yayınevi, İstanbul 1996, s. 12.

Kitlel Bir Algı Çerçevesi Sunucusu Olarak Medyanın Belirlenimi

Düşünürleri ve araştırmacıları, kitlelerin yönlendirilmesi olgusu yönünde belirlenimci bir düzlemde kurgul açılımlara götüren şey eleştiren kuramın terimiyle medya kurumlarını “ekin tekelleri” olarak düşünseme eğiliminden doğmaktadır. Ancak her ne kadar kurguların olgusal yoklamasında, bir yönlendirme unsuruyla karşılaşacak olsak da, yönlendirmenin belirlenim şeklinde işlediği konusunda şüphe duymak için haklı nedenlerimiz vardır. Yönlendirme, her şeyden önce kitle iletişim araçlarının toplumsal konumundan ileri gelmektedir. Uzaklık kavramı, bu noktada bize, kitle iletişim araçlarının yönlendirme gücünü anlamada kilit bir kavram olarak karşımıza çıkar. Şöyle ki, temel yönelim duygusunu dile getiren bilişsel beklentiler üzerinden düşünüldüğünde, toplumsal yaşamda işleyen olaylara toplum bütünsel olarak ancak kitle iletişim araçları yoluyla ulaşabilir. Çünkü toplumsal bir olayın gerçekleştiği uzamla, bu olayın gerçekleşmesinden haberdar olmak isteyen bütün bireylerin bulunduğu uzam arasında eşit uzaklıklardan söz edilemez. Bu noktada, kitle iletişim araçları diğer iletişim araçlarından farklı bir konuma yükselerek, olay toplayıcılığı ve toplanan olayların kitlelere bütünsel olarak sunumu düzleminde gerçekleşen toplumsal bir işlev üzerinden kendi neliğini belirlemektedir. Öyle ki, üstlendiği bu işlev, kökenleri İkinci Otuz Yıl Savaşları’na (1514-1545) dayanan yeni insan modelinin –yani, “haberleşen insan”ın- anlığında -birinci ve ikinci dünya savaşlarından sonra, haberleşmenin üstlendiği toplumsal ihtiyaçla birlikte pekişen-, “kitle iletişim araçlarının yaydığı ana –belki de gerçek olan tek- mesajı toplumun etrafında oluşturduğu merkez değer olarak haberleşmeye verilen önem”in yer etmesiyle güçlenir.⁵³ Böylelikle, kitle iletişim araçları, toplumu oluşturan teklere sunduğu “toplumsal biliş işlevi”yle, bireylerin bütünleştiği toplumsal yaşam hakkında “sağduyu bilgisini” temin eder. Son belirlemede şöyle söylenebilir: İnsan ve insanları bütünleştiren yaşamsal yapılanmada, kitle iletişim araçları, sahip olduğu donanımsal üstünlüğüyle diğer iletişim araçlarından farklı olarak, uzamsal sınırlılıkları yok edip bireysel ve dolayısıyla toplumsal bilince bir “algı çerçevesi sunumuyla” kazandırdığı “görü alanı”yla, bireysel ve toplumsal anlıklara düşünseme için bir referans çerçevesi sunar. Bu işlev temelde, “sağduyu bilgisi” edinme gereksiniminden doğan bir konumda, kitle iletişimini toplumsal yaşama sürekli dayatmaktadır.

Ancak kitle iletişiminin üretildiği kaynak olan medya kurumlarının, ekonomi politik yapılarından doğan bir takım sonuçlar toplumu aynı zamanda iki şekilde etkiler: Bilişsel

⁵³ Bkz., Philippe Breton, “İletişimin İdeolojisi ve İletişim Araçlarının Gücü”, *Medya Dünyası*, der. Jean Marie Charon, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 179-182.

etkinlik alanında ideolojinin beliriimiyle görülen manipölasyon unsuru ve yine ideolojinin farklı bir bürünümünde beliren ve eğlence unsurunun baskınlığında ortaya çıkan, yozlaştırıcı etki. Bu iki etki alanı, araştırmacıların temel ilgi alanını oluşturup sonuçta genellikle teknolojik ve ekonomik belirlenimci bir duruşla vargılanmaktadır. Böylelikle medyanın insan gerçekliğindeki konumu hakkında bir kavrayışa ulaşmamız için gerekli kurgul açılımı çizdikten sonra, medyanın belirlenimci konumu üzerine bir tartışma çalışmamızı bütünselliğe ulaştıracaktır.

SONUÇ YERİNE: Belirlenimciliğe Karşı Kurgul Bir Açılım Denemesi

Medya kurumlarının, dizge araçları olarak işlev yürüttüğü yönünde, Marxçı çalışma düzleminin yoğun bir etkinlik alanı kapladığı çalışmanın başından beri vurgulanmaktadır. Bu duruş, özellikle eleştirel kuramın, ekin işleyimi savında işlenen ekin tekelleri belirlemede iyice su yüzüne çıkmaktadır. Ancak ekin tekelleri ve bununla birlikte gelişen kitle ekini düşüncesi İngiliz Ekinsel Çalışmalarında eleştirilmiş ve çalışmalarda ekonomik belirlenimcilikten öte Weberyen bir açınımla kitlelere bir istenç gücü tanınmıştır. Çalışmalarını en iyi dile getiren kavram “popüler ekin” kavramıdır. Popüler ekin, ekinsel çalışmacılarca ideoloji ve bu ideolojinin gerçekleştirildiği düzlem arasında tarafların giriştikleri hegemonik ilişkilerin uzlaşım alanını dile getiren bir kavram olarak kullanılmıştır denilebilir. Bu alanda dizge araçları belirli güce sahiptir ama tahakküm olanakları halk kitlelerinin verdiği dirençle sınırlandırılmıştır. Böylelikle dizge araçları, tam etkin alabileceği gibi, edilgin duruma da düşebilir. Ama çalışmacılarca çizilen kavramsal matris incelendiğinde, neyin etkin olacağını belirlemenin her zaman kitlelerin inisiyatifinde olduğuna işaret edildiği görülecektir. Bununla birlikte bu akademisyenler çalışmalarının eleştirel kurama almaş değil, tersine kuramı bütünlüyci bir rol üstlendiğini savunurlar. Hall'a göre, bu yeni yapı bozucu/inşacı etkinliği eleştirel paradigma olarak değil "eleştirel etkinlik" olarak düşünmemiz gerekmektedir.⁵⁴

Marxçı gelenekten gelen bu çalışma disiplini, yani ekinsel çalışmalar ve eleştirel kuram arasındaki uzlaşmazlığı ve bütünselliği, kitlelerin istenç özgürlüğü sorununa yükledikleri anlamda arayabiliriz. Bu sorunsalı şöyle dile getireceğiz: “kitlelerin istenç özgürlüğü paradoksu.” Şöyle ki, aynı gelenekten gelmelerine rağmen, ekinsel çalışmalar, eleştirel kuramın kitlelere yüklediği edilgin konumu kabul etmez. Bununla beraber ekinsel

⁵⁴ Bkz., Stuart Hall, “İdeoloji ve İletişim Kuramı”, *Medya, Kültür, Siyaset*, der. Süleyman İrvan, Alp Yayınevi, Ankara 2002, s. 126.

çalışmaların, çalışma yöntemleri de belirgin bir şekilde eleştirel kuramdan ayrılır. Kuramsal bir açımdan öte olgusal bir belirlemeye yönelmiş gibidirler.

Ekinsel çalışmaların özgün ırasını (character) yansıtan en önemli metinlerden biri Stuart Hall'un "Kodlama ve Kodaçım" isimli makalesidir. İletişim sürecinin bütünsel olmakla birlikte farklı anlarda beliren bir yapıda işlediğini öne süren Hall'a göre, "İzole edilmiş öğeler –etkiler, kullanımlar, hoşnutluklar- üzerine olan olgucu araştırmada tanımanmış olan bu tipik süreçler zincirinin sonundaki algılayımda 'gerçekleşimleri' şekillendiren ve söylemde kurulmuş anlamların pratik ya da bilinçliliğe (toplumsal kullanım değerini ya da politik etkililik edinmek için) dönüşmesine izin veren toplumsal ve ekonomik ilişkiler tarafından üretildikleri kadar anlam yapıları tarafından da yapılandırılırlar."⁵⁵ Böylelikle, sürecin farklı anlarında üretim ilişkileri çerçevesinde gerçekleşen kodlama ve kodaçım, farklı teknik içyapı, bilgi yapısı ve anlam yapılarına sahip olabilecek farklı failer tarafından gerçekleştirilir. Söylemsel alandaki bu etkileyim ilişkisi, böylelikle kodlama ve kodaçım kodlarının simetrik oluşuna göre başarıyla sonuçlanır. Böylelikle baskın ideoloji tarafından kurulan söylem kodları karşısında, kodaçımı gerçekleştirecek olan alılmayıcının vereceği tepkilere de bir özerklik alanı tanınmış olur.

Burada dikkat edilmesi gereken, Hall'un çalışmasının zor bir dille yazılmış olmasına rağmen kuramsal düzeyi yüksek bir çalışma olmadığıdır. Yalnızca olgu belirlemeye amacı güden çalışmalar çalışma için oluşturulmuş bir modeldir. Ve sonradan, David Morley bu modeli, 'Nationwide İzleyici Alımlama Ölçümü' çalışmasıyla uygulamaya sokar.⁵⁶ Alınan sonuç izleyicinin salt pasif tüketici olmadığı yönündeki kurgul açılımın kılğın değerinin olduğu yönündedir.

Bununla birlikte, Hall'un çalışması etki araştırmalarında tam belirlenimcilik anlayışından bu yana yumuşayarak ilerleyen bir duruşun en özgün ürünlerinden biridir. Ancak tamamıyla "uzaklık" ve "etki" düzleminde oluşturulmuş bir düzlemden kurtulamaz. Daha özgün bir kurgul açılım yakalamak için, Hans Mathias Kepplinger'in çizdiği inceleme düzlemine bir göz atmak yararlı olabilir. Buna göre:

1. Kitle iletişim araçlarının etkisi alımlayıcıların etkilenmesi olarak ortaya çıkar,
2. Alımlayıcılar üzerinde etki öncelikle medya içeriklerinin kullanımı ile belirir,
3. Medya içerikleri alılmayıcılar tarafından benzer şekilde algılanmakta ve bundan ötürü benzer etkilere yol açmaktadır,

⁵⁵ Bkz., Stuart Hall, "Kodlama ve Kodaçım", *Söylem ve İdeoloji*, Editör: Barış Çoban, çev. Barış Çoban, Su Yayınları, İstanbul 2003, s. 312.

⁵⁶ Bkz., Bilal Arık, "Medya ve Kültür Çalışmaları Kapsamında Kültürel Çalışmalar Ekolüne Bir Bakış", *Medyada Yeni Yaklaşımlar*, der. Metin Işık, Eğitim Kitabevi, Konya 2004, s. 97.

- 4.Uyarıcıların sıklığı ile tepkiler arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır,
- 5.Medya etkilerinin bir hiyerarşi bulunmaktadır,
- 6.Kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkisi alımlayıcılar üzerindeki etkinin toplamına eşittir,
- 7.Kitle iletişim araçlarının etkisi yol açtığı değişikliklerden oluşmaktadır.⁵⁷

Böylelikle, alımlayıcıların etkilenmesinin yol açtığı değişikliklerden öte, alımlayıcıların etkilenmesinin yapısını incelemek bize çok büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Böylesi bir inceleme, gerçekleşen olaylara karşı alımlayıcının uzamsal uzaklığını değil, yaşamsal bağlantıda karşımıza çıkan bir yakınlık ilişkisini öngörür. Şunun çok iyi kavranması gerekir ki, medya yönelimleri her şeyden önce insanlararası etkileşimin işleyiminden yola çıkarak, tekrar aynı noktaya dönmektedir. Bunda en önemli etken medyanın söylemsel yapısı ve bunu gerçekleştirebilmek için kullandığı simgesel oluşumların etki alanının toplumun art-süremsel bir yaşam evreninde işlerlik kazanmasıdır. Böylelikle medya iletilerinin kodladığı simgeler ile arketipler birbirinden ayrışmalıdır.⁵⁸ -Hall'un sağlıktan kopuşu, temelde işte tam bu noktaya dayanmaktadır: İnsanı, basit bir dönemsellik içinde düşünmek.- Böylelikle, insanın yaşamsal kaygıları, yaşamın yapısı bağlamında ele alınıp, insan yaşamı içerisinde medyanın konumu daha iyi belirlenebilecektir.

Her şeyden önce, medya iletilerinin medya kurumlarının imgesel bağlamında ele alınacağı belirlenmelidir. Bilinmesi gereken ikinci şey, toplumu oluşturan kişilerin pragmatik bir çerçevede medya iletilerini kendi paradigmalarında sorgulayacaklarıdır. Böylelikle medyanın, art-süremsel bir toplumun örgensel yapısında, tekler üzerinde, günlük yaşam içerisinde, bir uğrak noktası olduğunun farkına varılmalıdır. Medya yönelimleri bu duruş açısından etkinliğini kazanır. Medya iletilerine maruz kaldıkları anlarda gerçekleşen bilinç durumu, anlıkların toplam kapasitesini oluşturmamaktadır. İnsanları itkileyen temel dürtü yaşam mücadelesi olduğundan, medya tarafından sunulan simgesel evren maruz kaldıkları süre ve sunduğu sağduyu bilgisi çerçevesinde etkindir. Bunu başka bir nedeni de, birinci insanlaşma durumu olan toplumsallaşma içerisinde medya çok düşük bir bölüm işgal etmesidir. Çocuğun bu dönemde anlksal yapısını belirleyen temelde ailesiyle girdiği etkileşimdir. Böylelikle insan medyatik bir varlık olmaktan öte, toplumsal bir varlık olarak varlaşır. Toplumsallık da, anlamını, insanlaşma alanında edinilen yetilerde bulur. Böylelikle

⁵⁷ Bkz., Hans Mathias Kepplinger, "Etki Kavramının Sınırları", *Medya Etki Araştırmaları*, der. Murat S. Çebi, Alternatif Yayınları, Ankara 2003, s. 11-33.

⁵⁸ Medya iletilerinin oluşturduğu simgelerle geleneksel simgeleri karşılaştıran bir çalışma için, bkz., Knut Lundby ve Helge Ronning, "Medya-Kültür-İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanması", *Medya, Kültür, Siyaset*, der. Süleyman İrvan, Alp Yayınevi, Ankara 2002.

insanın temel simgesel yönelimi geleneksel simgelere doğru bir eğri çizer. Kısacası, medya insanlar için bir ekin tekeli değil, çoğunlukla yemek yerken arkalarını dönüp oturdukları ve yaşama dair ne olup bittiğinden öte sunduğu iletileri anlamlandırmadıkları günlük yaşam içerisinde bir uğrak noktasından öte bir şey değildir. Uzamsal farklılık insanı kimi durumlarda medyaya yönlendirir. Ama yaşamın eytişimini yine yaşamsal olanın kendisi belirler.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1994.
- Arık, Bilal, “Medya ve Kültür Çalışmaları Kapsamında Kültürel Çalışmalar Ekolüne Bir Bakış”, *Medyada Yeni Yaklaşımlar*, der. Metin Işık, Eğitim Kitabevi, Konya 2004.
- Atkinson, Rita L.; Etkinson, Richard C.; Hilgard, Ernst, *Psikolojiye Giriş (I. Cilt)*, çev. Kemal Atakay, Mustafa Atakay, Aysun Yavuz, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1995.
- Aziz, Aysel, *Elektronik Yayıncılıkta Temel Bilgiler*, TRT Basım ve Yayın Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1989
- Berger, Arthur Asa, “Bir Terör Aygıtı Olarak Televizyon,” *Enformasyon Devrimi Efsanesi*, der. Yusuf Kaplan, Rey Yayıncılık, Kayseri 1991.
- Berger, Arthur Asa, *Kitle İletişiminde Çözümleme Yöntemleri*, çev. M. Barkan, N. Bayram, D. Güler vd., Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1996.
- Breton, Philippe, “İletişimin İdeolojisi ve İletişim Araçlarının Gücü”, *Medya Dünyası*, der. Jean Marie Charon, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- Cassirer, Ernst, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, çev. Necla Arat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.
- Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınevi, İstanbul 2005.
- Chomsky, Noam, *Medya Denetimi*, çev. Elif Baki, Everest Yayınları, İstanbul 2005.
- Çoban, Barış, “Lacan,” *Kadife Karanlık*, Editör: Nurdoğan Rigel, Su Yayınları, İstanbul 2005.
- Descartes, René, *Söylem, Kurallar, Meditasyonlar*, çev. Aziz Yardımlı, İdea yayınevi, İstanbul 1996.
- Fiske, John, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, çev. Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1996
- Fordham, Frieda, *Jung Psikolojisi*, çev. Aslan Yalçınır, Say Yayınları, İstanbul 1996.
- Gökçe, Orhan, *İletişim Bilimine Giriş*, Turhan Kitabevi, Ankara 2001.
- Hall, Stuart, “İdeoloji ve İletişim Kuramı”, *Medya, Kültür, Siyaset*, der. Süleyman İrvan, Alp Yayınevi, Ankara 2002

- Hall, Stuart, “Kodlama ve Kodaçım”, *Söylem ve İdeoloji*, Editör: Barış Çoban, çev. Barış Çoban, Su Yayınları, İstanbul 2003.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.
- İnuğur, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 1993.
- Kars, Neşe, *Televizyon Programı yapalım: Herkes İzlesin*, Derin Yayınları, İstanbul 2003.
- Kant, Immanuel, *Fragmanlar*, çev. Oruç Aruoba, Altıkırkbeş Yayınları, İstanbul 2000.
- Kaya, A. Raşit, *Kitle İletişim Sistemleri*, Teori Yayınları, Ankara 1985.
- Kepplinger, Hans Mathias, “Etki Kavramının Sınırları”, *Medya Etki Araştırmaları*, der. Murat S. Çebi, Alternatif Yayınları, Ankara 2003.
- Lundby, Knut; Ronning, Helge, “Medya-Kültür-İletişim: Medya Kültürü Aracılığıyla Modernliğin Yorumlanması”, *Medya, Kültür, Siyaset*, der. Süleyman İrvan, Alp Yayınevi, Ankara 2002.
- McQuail, Denis; Windahl, Sven, *İletişim Modelleri*, çev. Mehmet Küçük Kurt, İmaj Yayınları, Ankara 1993.
- Mutlu, Erol, *İletişim Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1998.
- Peirce, Charles Sanders, *Mantık Üzerine Yazılar*, çev. Halit Yıldız, Öteki Yayınevi, Ankara 2004.
- Postman, Neil, *Televizyon: Öldüren Eğlence*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004.
- Rossi, Jean-Gérard, *Analitik Felsefe*, çev. Atakan Altınörs, Paradigma Yayınevi, İstanbul 2001.
- Russell, Bertrand, *Felsefe Sorunları*, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2000.
- Sartre, Jean-Paul, *İmgelem*, çev. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul 2006.
- Smith, Philip, *Kültürel Kuram*, çev. Selime Güzelsarı, İbrahim Gündoğdu, Babil Yayınları, İstanbul 2005.
- Spinoza, Benedictus, *Törebilim*, çev. Aziz Yardımlı, İdea yayınevi, İstanbul 2000.
- Tanilli, Server, *Yaratıcı Aklın Sentezi*, Adam Yayınları, 2001
- Tecimer, Ömer, *Sinema: Modern Mitoloji*, Plan B Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Tepe, Harun, *Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- Uğur, Aydın, “Zihinlerin Yeni Efendileri: Medyalar,” *Enformasyon Devrimi Efsanesi*, der. Yusuf Kaplan, Rey Yayıncılık, Kayseri 1991.
- Vercors, Jean Bruller, *İnsan ve İnsanlar*, çev. Sebahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Vedat Günyol. Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1998.

Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. Oruç Aruoba, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.